

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ТИПІВ ПОСЕЛЕНЬ У ЗАХІДНО-ГЕРМАНСЬКИХ ТА СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ

Стаття присвячена зіставному аналізу ЛСГ 'населений пункт' у західно-германських та східнослов'янських мовах; виділяються аломорфні та ізоморфні риси зазначеного ЛСГ; аналізується семна структура конститuentів. Особлива увага приділена семі 'національний тип поселення'.

Ключові слова: ЛСГ, сема, аломорфізм, ізоморфізм.

Семний аналіз конститuentів ЛСГ 'населений пункт' мов, що зіставляються, дозволяє виділити сему 'національний тип поселення' у структурі семем ЛСГ, що є ізоморфною рисою. Ця сема може актуалізуватися прямо, коли у словниковій дефініції називається народ або народність, що проживає у певному типі поселення, або опосередковано, коли зазначається країна або регіон, для яких типовим є окремий вид населеного пункту.

В українській мові сема 'національний тип поселення' актуалізується лише опосередковано. Наприклад, лексема *містечко* (селище міського типу переважно в Україні та Білорусі) [Бусел 2005, 679] у своїй дефініції актуалізує назви країн (в Україні та Білорусі), для яких характерний такий тип населеного пункту.

Наступна лексема актуалізує сему 'національний тип поселення' опосередковано в обох значеннях: *посад* – 1. у давній Русі 10 – 14 ст. та в Російській державі 15 – 18 ст. – *ремісничо-торговельна частина міста за міською стіною*; 2. у дореволюційній Росії – *передмістя або селище, де жили ремісники, торговці та міська біднота* [Бусел 2005, 1047]. У своєму першому значенні словникова дефініція акцентує увагу на певному історичному етапі (давній Русі 10 – 14 ст.; в Російській державі 15 – 18 ст.), для якого зазначений тип населеного пункту був характерним. У другому значенні ми простежуємо актуалізацію сем 'національний (Росії) та історичний тип поселення' (дореволюційній). Лексема *посад* яскраво демонструє зміну свого значення у процесі історії

від актуалізації семи ‘міський тип поселення’ у давній Русі та в Російській державі 15-18 ст. до семи ‘неміський тип поселення’ у дореволюційній Росії.

Лексема *слобода* визначається як *поселення в Київській Русі, Україні та Московії в 11 – 18 ст., жителі яких тимчасово звільнялися від феодалних повинностей і податків* [Бусел 2005, 1344]. Лексема опосередковано актуалізує сему ‘національний і історичний тип поселення’ (*Київській Русі, Україні та Московії в 11 – 18 ст.*). Наступна лексема *станція* – стара назва сучасних міст та райцентрів *на Дону та Кубані* [Бусел 2005, 1384] актуалізує опосередковано сему ‘національний тип поселення’ (*на Дону та Кубані*) лише в четвертому значенні, при цьому у словниковій дефініції зазначаються регіони, у яких розповсюджено певний тип населеного пункту.

На основі методу аналізу словникових дефініцій у російській мові було виділено ряд лексем, які прямо актуалізують сему ‘національний тип поселення’. Наприклад, словникова дефініція лексеми *весь* (*название небольшого сельского поселения у славян* [Первый толковый БЭС]) вказує, що цей тип поселення є характерним для однієї з найбільших груп споріднених за мовою та культурою індоевропейських народів (*славян*), що проживають у Східній і Центральній Європі, актуалізуючи досліджувану сему. Лексема *стойбище* (*селение, поселок оседлых народностей Приамурья и Сахалина* [Ефремова]) у своїй словниковій дефініції актуалізує сему ‘національний тип поселення’ як прямо, вказуючи на характер народності (*оседлых народностей*), так і опосередковано, зазначаючи регіон (*Приамурья и Сахалина*). Лексема *улус* (*у нек-рых народов Сибири и юго-востока СССР – селение, аул* [Ушаков]) актуалізує сему ‘національний тип поселення’ прямо (*нек-рых народов*) та опосередковано через згадку у дефініції регіонів (*Сибири и юго-востока*) та держави (*СССР*). Необхідно зазначити, що словникові дефініції лексеми *улус* в інших тлумачних словниках російської мови (*селение, аул некоторых народов Сибири и Средней Азии* [Ефремова; Ожегов 1995, 820]) замість вказівки на південний схід СРСР називають більш конкретний регіон (*Средней Азии*), опосередковано актуалізуючи аналізовану сему. Лексема *село* (*одно из древнейших названий поселений у славян. Позже у русских – крупное крестьянское поселение с церковью. У украинцев и белорусов –*

вообще селение, равнозначно деревне [Первый толковый БЭС]) актуалізує сему ‘національний тип поселення’, вказуючи на народи (у славян; у русских; украинцев и белорусов) та ‘історичний тип поселення’ (одно из древнейших названий; позже).

Наступні лексеми актуалізують сему ‘національний тип поселення’ лише опосередковано. Наприклад, словникова дефініція лексеми *выселок* (в *России сельские поселения, все жители которого переселились из другого населенного пункта* [Первый толковый БЭС]) демонструє, що цей тип населеного пункту є характерним для певної країни (*России*). Лексема *местечко* – *поселок с торгово-ремесленным населением в 18-20 вв. в Польше, на Украине и в Белоруссии* [Первый толковый БЭС] актуалізує сему ‘національний тип поселення’ (в *Польше, на Украине и в Белоруссии*) опосередковано, а також уточнює певний історичний період (в *18-20 вв.*).

Лексема *посад* актуалізує досліджувану сему у своїх двох значеннях: – 1) в *русских княжествах 10-16 вв. торгово-промышленное поселение вне городских стен, ставшее позднее частью города; иногда посады делились на слободы и сотни* 2) *В Российской империи небольшой поселок городского типа* [Первый толковый БЭС]. У першому значенні увага акцентується на політичному утворенні в певний історичний період на території сучасної Росії, України та Білорусі (в *русских княжествах 10-16 вв.*), для якого є характерним такий тип населеного пункту. Відповідно відбувається опосередкована актуалізація семи ‘національний та історичний тип поселення’. У другому значенні відбувається актуалізація сем ‘національний та історичний тип поселення’ опосередковано, оскільки у дефініції є вказівка на державне утворення, що існувало у певний проміжок часу (*Российской империи*). У тлумачних словниках російської мови лексема *посад* визначається як в *Древней и средневековой Руси: торгово-промышленная часть города, обычно вне городской стены* [Ожегов 1995, 557; Ушаков] та актуалізує опосередковано семи ‘національний та історичний тип поселення’ шляхом вказівки на назву держави у певний період (*Древней и средневековой Руси*). Т.Ф. Ефремова у сучасному тлумачному словнику російської мови визначає *посад* як *торгово-ремесленная часть города, расположенная за крепостной стеной (на Руси IX-XIII вв.)* [Ефремова]. Лексема актуалізує сему ‘національний’ (*на Руси*)

опосередковано та 'історичний тип поселення', вказуючи на історичний період (IX-XIII вв.).

Лексема *пригород* (в древней Руси – город, политически и экономически тяготеющий к главному городу области (истор.) [Ушаков]; город, селение, подчиненное в административном и экономическом отношении другому, более крупному городу (на Руси IX-XIII вв.) [Ефремова]) актуалізує опосередковано сему 'національний тип поселення' (*древней Руси; на Руси*), при цьому зазначається історичний період (IX-XIII вв.). У той же час, у дефініції лексеми зі словника Д. М. Ушакова має місце пряма актуалізація лексеми 'історичний тип поселення' (истор.).

Лексема *слобода* – название различных поселений в Русском государстве 11-17 вв., население которых временно освобождалось от государственных повинностей [Первый толковый БЭС] актуалізує опосередковано семи 'національний тип поселення' (в Русском государстве) та 'історичний тип поселення' (11-17 вв.).

Словникова дефініція лексеми *станция* (в России крупное казачье сельское поселение или административно-территориальная единица, объединяющая несколько небольших казачьих селений [Первый толковый БЭС]) актуалізує аналізовану сему опосередковано, зазначаючи країну (России) та тип жителів (казачье). Ще одна дефініція лексеми *станция* (большое селение в казачьих областях (на Дону, Кубани и т.п.) [Ефремова]) називає регіони за типом жителів (в казачьих областях) і географічним розташуванням (на Дону, Кубани).

Лексема *хутор* (на Кубани и Дону, а также на Украине – поселения вне сел и станиц, независимо от числа дворов [Первый толковый БЭС]) називає поселення, характерні для регіону (на Кубани и Дону) та країни (Украине). У сучасному тлумачному словнику російської мови лексема *хутор* (небольшое селение на юге России [Ефремова]) актуалізує сему 'національний тип поселення' також опосередковано (на юге России).

Лексема *аул* (селение на Северном Кавказе, в Средней Азии и Казахстане [Ефремова]) актуалізує аналізовану сему опосередковано (Северном Кавказе, Средней Азии и Казахстане). При цьому в дефініції зазначаються регіон у Росії, регіон, що об'єднує кілька країн та держава.

Наступна лексема *кишлак* (сельское поселение в Ср. Азии [Ожегов 1995, 269; Первый толковый БЭС]) актуалізує аналізовану

сему опосередковано, у дефініції позначається регіон на заході центральної Азії (*Ср. Азії*). У Тлумачному словнику російської мови під ред. Д.М. Ушакова наведена лексема визначається, як *местное название селения в Туркестане* [Ушаков] та вказується, що такий тип поселення є характерним лише для історично-географічного регіону Центральної Азії (*Туркестане*). Ще одна словникова дефініція цієї лексеми (*кишлак – селение в Средней Азии, Афганистане, Иране* [Ефремова]) розширює значення, додаючи до переліку регіонів, визначених словниками С. І. Ожегова та Д. М. Ушакова, держави на південному заході Азії (*Афганистане, Иране*).

На основі аналізу словникових дефініцій білоруської мови виділяємо сему 'національний тип поселення' у структурі семем ЛСГ, а також ряд лексем, які актуалізують її у своєму значенні. Серед них лексема *стойбішча (пасёлак, сяло асельх народнасцей Прыамур'я і Сахаліна* [Атраховіч]), яка актуалізує аналізовану сему прямо (*асельх народнасцей*) та опосередковано (*Прыамур'я; Сахаліна*). Наступна лексема *улус (пасяленне, стойбішча ў народаў Цэнтральнай і Сярэдняй Азії, Сібіры і ў калмыкаў* [Атраховіч]) актуалізує сему 'національний тип поселення', зазначаючи як національну належність жителів (*ў калмыкаў*), так і місце їхнього проживання (*ў народаў Цэнтральнай і Сярэдняй Азії, Сібіры*).

Решта лексем актуалізують сему 'національний тип поселення' лише опосередковано. Лексема *слабада – пасёлак або гарадскі квартал у Расії, на Беларусі і Ўкраїне ў 11–18 стст., жыхары якога не былі прыгопнымі або часова вызваліліся ад падаткаў і іншых павіннасцей* [Атраховіч] актуалізує семи вказівкою у словниковій дефініції на держави (*у Расії; на Беларусі і Ўкраїне*). Додатково актуалізується сема 'історичний тип поселення' (*ў 11–18 стст.*). Наступна лексема *станіца* актуалізує аналізовану сему опосередковано (*вялікае казацкае сяло на Доне, Кубані і ў некаторых іншых абласцях* [Атраховіч]). При цьому словникова дефініція вказує як на регіон (*на Доне, Кубані*), так і на тип жителів (*казацкае*). Лексема *прыгарад (у старажытнай Русі – горад, пасяленне, якія адміністрацыйна і эканамічна падпарадкоўваюцца другому, больш буйнаму гораду* [Атраховіч]) актуалізує семи 'національний' та 'історичний тип поселення' (*у старажытнай Русі*).

Таким чином, у східнослов'янських мовах у словникових дефініціях лексем *станіца/станіца/станіца* знаходимо вказівку на

регіон Дону та Кубані, для якого зазначений тип поселення є характерним. Лексеми *слобода/слобода/слабада* у східнослов'янських мовах визначаються, як такі, що були типовими для Російської держави 11-18ст, а в українській – для України та Білорусі. В українській то російській мовах лексеми *містечко/местечко; посад/посад* актуалізують сему 'національний тип поселення' опосередковано, при цьому перший тип населеного пункту асоціюється з Україною та Білоруссю, а другий – з Руссю. Для російської та білоруської мови спільними є лексеми *пригород/прыгарад*, які позначають населений пункт, характерний для стародавньої Русі.

Сему 'національний тип поселення' у структурі семем ЛСГ в англійській мові виділяємо на основі методу аналізу словникових дефініцій. Ряд лексем актуалізують аналізовану сему лише опосередковано та у своїх дефініціях вказують на додаткові характеристики певного типу поселення для конкретної англійської країни.

Наприклад, лексема *borough – a town, esp. (in Britain) one that forms the constituency of an MP or that was originally incorporated by royal charter* [The Collins English Dictionary] актуалізує аналізовану сему опосередковано, у словниковій дефініції зазначається країна, для якої характерний такий тип поселення (*in Britain*). У словниковій дефініції лексеми *city ((in the US and Canada) a large town with its own government established by charter from the state or provincial government* [The Collins English Dictionary]) знаходимо вказівку на держави у Північній Америці (*in the US; Canada*), де існує певний тип поселення. У словниковій дефініції лексеми *hamlet (a small settlement, generally one smaller than a village, and strictly (in Britain) one without a church* [Oxford Advanced Learner's Dictionary]) зазначається країна, для якої типовим є певне поселення (*in Britain*). Лексема *township* у своїх словникових дефініціях демонструє відмінності цього типу поселення в усіх англійських країнах: у британському варіанті англійської мови лексема прямо актуалізує сему 'історичний тип поселення' (*British historical a manor or parish as a territorial division, a small town or village forming part of a large parish* [Oxford Advanced Learner's Dictionary]); словникова дефініція з іншого словника актуалізує опосередковано сему 'національний тип поселення' (*in Canada or the US*), яка комбінується із семою 'тип управління' (*a town in Canada or the US that has some local government* [Longman Dictionary of Contemporary English]); в австралійському та новозеландському

варіантах англійської мови актуалізується сема ‘розмір’ *Australian /NZ a small town* [Oxford Advanced Learner’s Dictionary]. Лише наступна лексема *town (an English village having a periodic fair or market* [The Merriam-Webster Dictionary]) актуалізує сему ‘національний тип поселення’ прямо (*English village*).

Таким чином, лексема *township* демонструє у своїх дефініціях, що такий тип поселення є характерним для всіх вищезгаданих англослов’янських країн, проте відмінності населеного пункту визначаються за допомогою додатково актуалізованих сем, а саме ‘історичний тип поселення’, ‘міський / неміський тип поселення’ та ‘розмір’.

Таким чином, семний аналіз конститuentів ЛСГ ‘населений пункт’ дозволяє виділити сему ‘національний тип поселення’ у структурі семем ЛСГ усіх мов, що зіставляються. Ізоморфною рисою порівнюваних мов є опосередкована актуалізація зазначеної семи та додаткова актуалізація сем, що уточнюють значення аналізованої семи. Спільним є використання в словникових дефініціях лексем досліджуваної ЛСГ назв країн для опосередкованої актуалізації аналізованої семи. Відмінною рисою східнослов’янських мов є вказівка у словникових дефініціях на регіони, для яких характерний певний тип поселення. Типовою рисою східнослов’янських мов є також актуалізація семи ‘історичний тип поселення’ як такої, що уточнює аналізовану сему. Ізоморфною рисою для російської, білоруської та англійської мов є пряма актуалізація семи ‘національний тип поселення’. Аноморфною рисою є наявність у російській та білоруській мовах лексем на позначення типів поселень, які є характерними для неслов’янських народів, що проживали на території Росії та суміжних територіях, а саме лексем *аул, кишлак, улус, стойбище* в російській мові, лексем *улус, стойбища* в білоруській мові, що пояснюється особливостями історичного розвитку російської та білоруської лінгвокультурної спільноти.

Подальшою перспективою дослідження є залучення більшої кількості західно-германських мов до аналізу семного складу ЛСГ ‘населений пункт’.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Атраховіч К.К.* Глумачальны слоўнік беларускай мовы [Електронний ресурс] / К.К. Атраховіч. – Режим доступу до словн. : <http://www.baravik.org/topic/194>

2. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2005. – 1728 с.
3. Ефремова Т.Ф. Современный толковый словарь русского языка. [Электронный ресурс] / Т.Ф. Ефремова. – Режим доступа до словн. : <http://www.slovoedia.com/15/192-0.html>
4. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка : 80000 слов фразеологических выражений / Рос. АН, Ин-т рус. яз., Рос. фонд культуры / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. – 2-е испр. и доп. – М.: АЗЪ, 1995. – 928 с.
5. Первый толковый БЭС. Большой энциклопедический словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа до словн. : <http://www.slovoedia.com/2/213/273969.html>
6. Ушаков Д.Н. Толковый словарь русского языка [Электронный ресурс] / Д.Н. Ушаков. – Режим доступа до словн. : <http://www.slovoedia.com/3/192-0.html>
7. Longman Dictionary of Contemporary English [Электронный ресурс]. – Режим доступа до словн. : <http://www.ldoceonline.com>
8. Oxford Advanced Learner's Dictionary [Электронный ресурс]. – Режим доступа до словн. : <http://oxforddictionaries.com>
9. The Collins English Dictionary [Электронный ресурс]. – Режим доступа до словн. : <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english>
10. The Merriam-Webster Dictionary [Электронный ресурс]. – Режим доступа до словн. : <http://www.merriam-webster.com>

Стаття надійшла до редакції 19.04.13.

Кодубовская О.О., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЕДИНИЦ, ОБОЗНАЧАЮЩИХ НАЦИОНАЛЬНЫЕ ТИПЫ ПОСЕЛЕНИЙ В ЗАПАДНО- ГЕРМАНСКИХ И ВОСТОЧНОСЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКАХ

Статья посвящена сравнительному анализу ЛСГ 'населенный пункт' в западногерманских и восточнославянских языках; выделяются алломорфные и изоморфные черты ЛСГ; анализируется семная структура конститuentов. Особое внимание уделено семе 'национальный тип поселения'.

Ключевые слова: ЛСГ, сема, алломорфизм, изоморфизм.

Kodubovska O.O., postgraduate student
Institute of Philology, National Taras Shevchenko University of Kyiv

SEMANTIC PECULIARITIES OF LEXICAL UNITS WHICH DENOTE NATIONAL SETTLEMENTS IN WESTERN GERMANIC AND EASTERN SLAVONIC LANGUAGES

The article deals with the comparative analysis of lexical-semantic group 'inhabited location' in West Germanic and East Slavic languages; allomorphic and isomorphic features of the LSG are singled out; the semantic structure of the is analyzed. Particular attention is paid to the seme 'national settlement'

Key words: LSG, seme, allomorphizm, isomorphizm.

УДК 821.14`06

Кожуховская Ю.В., магистр,
Таврический национальный университет имени
В.И.Вернадского

СВОЕОБРАЗИЕ ПОЭТИЧЕСКОГО ЯЗЫКА ЯННИСА ВАРВЕРИСА В СБОРНИКЕ "ГОСПОДИН ФОГГ"

Статья посвящена исследованию поэтического языка произведений Янниса Варвериса, которые вошли в сборник "Господин Фогг". В статье рассматриваются лексические группы, представленные в текстах сборника, и антонимические пары, на основе которых анализируется персонаж Филеаса Фогга, выявляются особенности синтаксиса и стиля, исследуется фонетическая сторона сборника.

Ключевые слова: новогреческая поэзия, Я. Варверис, поэтический язык, В"округ света за 80 дней", Жюль Верн.

Яннис Варверис (1955-2011) – представитель "поколения 70-х", автор 12 поэтических сборников. Основными в его творчестве являются темы одиночества, времени, Веры, увядания и бренности земного бытия, жизни и смерти. Одним из центральных и связующих мотивов творчества стал мотив смерти, который тесно переплетен с библейскими мотивами. Сборник "Господин Фогг"